

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра культурології

Дипломна робота на тему:

**Трансформація української культурної діяльності в умовах кризових
станів під час Covid-19 і під час воєнного стану 2022 року в межах Європи і
України**

виконала студентка ФГН-4 за спеціальністю культурологія

Демедюк Софія Юріївна

наукова керівниця

Демчук Руслана Вікторівна

Київ-2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРИТИЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ	7
1.1. Мистецькі процеси дипломатичної служби Української Народної Республіки як історичні передумови розвитку культурної дипломатії в Україні.	16
1.2 Формування інституцій культурної дипломатії України	21
РОЗДІЛ II. КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАНОЇ УСТАНОВИ «УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ»	26
2.1 Трансформація проектної діяльності Українського інституту в умовах пандемії	28
2.2 Реалізація проектної і комунікаційної діяльності Українського інституту.....	29
РОЗДІЛ III. КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 РОКУ	35
3.1 Просування культурної дипломатії України в повномасштабної агресії.....	38
3.2 Інформаційна війна, спроба зміни інформаційних наративів щодо України	43
ВИСНОВКИ	49
БІБЛІОГРАФІЯ.....	51

ВСТУП

Актуальність. Дипломатичні зв'язки сьогодення мають різні напрями, один з яких розглядається в цій роботі, а саме: культурна дипломатія. Ця сфера спрямована на ознайомлення і популяризацію української культури, національної специфіки у модусі проведення культурних і мистецьких заходів, а також формування українських інституцій за кордоном.

Однією з головних ідей цього напрямку є використання «м'якої сили» для підняття іміджу держави. Сучасна практика доводить, що саме такий тип популяризації національної ідеї є найбільш ефективним.

Провідні країни світу ведуть усталену культурну політику і встановили її як пріоритетну, а саме: Велика Британія, Франція, Німеччина, Австрія та ін. Для успішності провадження культурної дипломатії у світі до такої роботи повинні бути залучені багато державних відомств, серед яких провідна роль відводиться Міністерству закордонних справ, яке має мережеву структуру комунікацій у внутрішній і зовнішній політиці, які можуть виступати фундаментом культурної дипломатії.

Однією з рушійних точок, коли Україні довелося представити новий імідж держави на світовій арені, зумовив початок російської агресії і Революція гідності у 2014-му році. Відтак, поняття «культурна дипломатія» зміцнюється не тільки в науковій сфері, а й використовується публічними виданнями, державною цариною, воно стало інституціонованим з формуванням підрозділів і департаментів у державних органах. Враховуючи повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р., геноцид українського народу з боку агресора та пропаганда, що становить національну загрозу Україні, сфера культурної дипломатії вважає пріоритетним забезпечити національну безпеку шляхом формування позитивного ставлення до України та подолання усталених стереотипів.

Відтак, в умовах кризових станів, зокрема світової пандемії COVID-19 та російсько-української війни значимість культурної дипломатії зростає, що й обумовлює актуальність зазначеної теми.

Тож, **об’єкт** нашої роботи – культурна дипломатія як складник формування позитивного іміджу України на світовій арені.

Предмет роботи – методи і практики культурної дипломатії для подолання кризових станів, зумовлених пандемією COVID-19 та російсько-українською війною.

Мета роботи полягає в аналізі процесу становлення та функціонування культурної дипломатії в Україні, зокрема використання вітчизняного і міжнародного досвіду в період пандемії COVID-19 і повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Мета роботи має бути реалізована через низку наступних **завдань**:

- Проаналізувати теоретичні засади культурної дипломатії;
- Висвітлити історичний аспект становлення культурної дипломатії;
- Охарактеризувати культурну дипломатію як засіб забезпечення національної безпеки незалежної України в умовах кризи;
- Показати діяльність Державної установи «Український інститут» в умовах пандемії COVID-19 та російсько-української війни в період 2022 року.

Методологія роботи

Представлена робота ґрунтується на міждисциплінарному підході та низці загальнонаукових методів: науково-критичному, історико-компаративному та джерелознавчому. Метод теоретичного узагальнення використано для підведення підсумків дослідження.

У межах дослідження автор вживає назву «Русский мир» з метою позначення однойменного Фонду «Русский мир», а термін «русский мір» як позначення експансійної ідеології сучасної Росії. Адже буквальний переклад українською мовою «російський світ» є неповноцінним і не відображає зміст поняття, відтак втрачає конотації, які присутні у російській мові. Зокрема російське слово «мир» є полісематичним, яке одночасно означає «мир», «світ» та «спільнота».

Ступінь розробки теми. Зарубіжна наукові дослідження доводять, що культурна дипломатія є одним із найдієвіших інструментів міжнародної дипломатії. Зокрема, тактика «м'якої сили» для досягнення національних цілей використовують більшість країн світу. Провідний внесок у розробці даного питання із закордонних дослідників належить американським ученим - К.Л. Адельману (Kenneth L. Adelman), Е. Блінкену (Antony Blinken), Дж. Даффі (J. Duffey), Дж. Крічлоу (James Critchlow), Н. Каллу (Nicholas Cull), В. Ругу (William Rugh), Н. Снову (Nancy Snow), Г. Тачу (Hans Tuch), Ф. Тейлору (Philip M. Taylor), П. Шарпу (Paul Sharp); західноєвропейським - М. Леонарду (Mark Leonard), Я. Мангейму (J. Manheim), Я. Меліссену (Jan Melissen), Б. Гокінгу (Brian Hocking), Ф. Фіске де Гувейя (Philip Fiske de Gouveia), Е. Пламріджу (Hester Plumridge) та ін. Також заслуговують на увагу праці К. Фітцпатрік (Kathy R. Fitzpatrick), Д. Гоффмана (David Hoffman), Д. Каппелера (Dietrich Kappeler), М. Макклеллана (Michael McClellan), К. Накамури (Kennon H. Nakamura), П. Пітерсона (Peter G. Peterson), В. Р'ро (William A. Rugh), П. Смі (Pamela Helena Smith) та ін.

Для вітчизняної наукової спільноти тема є досить новою, однак доказова база активно вивчається і поповнюється новими дослідженнями. Представниками української наукової думки в галузі культурної дипломатії є С. Гуцал, О. Зернецька, М. Ожеван, О. Кучмій, Ю. Константинова, О. Литвиненко, А. Луценко, І. Місюк, Н. Мусієнко, Є. Макаренко, О. Розумна, Т. Пересунько, І.

Піскорська, О. Потехіна, М. Процюк, Г. Почепцов, І. Сухорольська, О. Тищенко-Тишковець, Н. Сербіна, Я. Турчин та ін.

Деякі аспекти, з проблематики культурної дипломатії, були розглянуті у роботах С. Наріжного, О.Кучика, а також у колективній монографії Р. Леськевіча, П. Жачека і Щ. Іса. Проте, на нашу думку, обсяг розкриття теми не є достатнім, з огляду на обставини у яких опинилася країна у зв'язку з кризовими станами, тож потребує подальших наукових досліджень.

Джерельна база дослідження. Наукові, архівні, мемуарні дослідження є найкращою базою для вивчення культурної дипломатії. В нашій роботі застосовуються наступні джерела: наукові дослідження, стратегії та звіти Українського інституту, мемуарні дослідження Олександра Кошиця.

Новизна роботи полягає в тому, що досліджувана тема не розглядалася досі у ракурсі кризових ситуацій. Зокрема, вітчизняні дослідники не висвітлюють здобутки культурної дипломатії України стосовно останніх років у ситуації, що стрімко змінюється. Відповідно, дипломна робота демонструє аналітику діяльності культурної дипломатії і доводить, що незважаючи на безпрецедентні події внутрішньої і зовнішньої політики, Україна здатна забезпечувати національну безпеку держави методом «м'якої сили» і налагоджувати міжкультурні зв'язки.

Структура роботи: Дипломна робота складається з трьох розділів, де в першому два підрозділи, другому два і останньому два підрозділи. Обсяг роботи – 58 сторінок; використаних джерел – 53.

РОЗДІЛ І. ТЕОРИТИЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Багатовимірність нашого світу постала перед викликом міжкультурної комунікації різних країн і народів. Все більшої актуальності набуває провідна модальність сприйняття людиною світу – культура як сукупність цінностей у контексті ефективного інструменту міжнародної дипломатії.

Культурна дипломатія як інструмент врегулювання політичного міжнародного клімату довела свою здатність впливати на формування громадської думки за кордоном, перенесення ідеології однієї країни на терени іншої, налагодження міжконфесійної комунікації тощо, завдяки чому формується міцний фундамент для відстоювання національних інтересів країни на міжнародній арені. Саме тому, в умовах глобалізації, передові країни світу зосередили свою увагу на зовнішній культурній експансії, як перспективному напрямку для успішної реалізації зовнішньополітичної стратегії держави.

Зовнішня культурна політика – це комплекс заходів, які розробляє держава з метою популяризації у світі власних національної мови, релігії, традицій, культурної спадщини, а також створення сприятливої зовнішньополітичної кон'юнктури. Таким чином, національна культура перетворюється у зовнішньополітичний інструмент для досягнення таких цілей:

- просування позитивного іміджу держави за кордоном;
- створення сприятливих умов для досягнення різних політичних цілей країни на міжнародній арені;
- комунікаційне партнерство в різних суспільно-економічних сферах.

Водночас, культурну дипломатію варто розглядати як складову більш ширшого явища – публічної дипломатії, яка є зовнішньополітичним інструментом, спрямованим на формування позитивного ставлення до країни та просування і зміцнення її позитивного іміджу у світі через різні сфери впливу, а також із залученням політичної складової.

Публічна дипломатія охоплює такі напрямки як економічний, освітній, науковий, культурний, соціальні мережі, тощо. Сучасна публічна дипломатія України, незважаючи на свою новизну у контексті української зовнішньої політики доби незалежності, має успішний досвід зі створення і реалізації проєктів на напрямку культурної дипломатії. Набутий досвід необхідно застосовувати й надалі. При цьому важливо не залишати поза увагою національну специфіку, історію, а також особливості політичного, культурного і соціально-економічного розвитку нашої держави.

Провідний британських фахівець у галузі культурології Ніколас Калл наголошує, що культурна дипломатія є одним із напрямів публічної дипломатії, що безпосередньо виконує функцію встановлення відносин між країною та іноземною аудиторією саме у сфері культури. Отже, культура в контексті зовнішньої культурної політики повинна використовуватися як самостійний політичний інструмент з концептуальною основою та тривалим терміном дії. [11, с. 8] Крім того, грамотно сформована культурна дипломатія не несе політичного акценту, а отже пропагандистського присмаку, і може бути точкою інтеграції держави до міжкультурного середовища, незалежно від віросповідання, політичних процесів, ментальної різниці.

Таким чином, центральні органи виконавчої влади, керуючись інтересами національної безпеки та з метою досягнення певних міжнародних цілей, можуть реалізовувати свої завдання на міжнародній арені шляхом інформаційно-культурного впливу на іноземну аудиторію. Отже, культурна дипломатія як інструмент інформування міжнародної громадськості та налагодження і підтримання зв'язків між країнами у культурно-освітній та інформаційній сферах, стала невід'ємною складовою зовнішньополітичної діяльності держави.

Враховуючи, що основним завданням культурної дипломатії є привернення на свій бік симпатій громадськості іншої країни у ненасильницький спосіб, культурна дипломатія виступає у ролі так званої «м'якої сили».

Наприкінці 1980-х концепцію м'якої сили запропонував професор Гарвардського університету, американський політолог Джозеф Най. Він стверджував, що «м'яка сила» – спроможність держави формувати вподобання інших країн, здатність держави формувати переваги над іншими, керуючись і опираючись на три важливих компоненти: культура країни, її політичні цінності і зовнішня політика. Найголовніше, щоб країна-ретранслятор використовувала методи, що не передбачають використання насильницьких засобів, однак впливають на громадську думку і як наслідок змінюють настрої і лобіюють інтереси країни представника в іншій країні. [44]

Важливо зауважити, що однією з головних особливостей «м'якої сили» є здатність досягати бажаного, методом зацікавлення, а не примусу. Дж.Най вважає ресурсами «м'якої сили» в загальних міжнародних відносинах методи, які умовно надихають і привертають до держави-джерела. Різниця між «жорсткою» і «м'якою» силою полягає в тому, що перша передбачає здатність держави забезпечувати національні зовнішньополітичні інтереси шляхом військової і економічної потужності. Відповідно, «м'який» спосіб впливу є протиположним, він не пов'язаний з матеріальними ресурсами, як військова міць та економічний потенціал. [45]

Водночас, погляди на «м'яку силу» в політичних ідеологіях мають суттєву різницю. Представники неолібералізму пропонують концепцію, за якою передавання соціальної складової культури і норм міжнародного права здатні забезпечити гармонію в міжнародних відносинах, або, щонайменше, передбачити їх. Натомість, прихильники конструктивізму вважають, що кожна держава має власні погляди і сприйняття світу, що докорінно відрізняються від інших держав і якраз це різноманіття є запорукою миру і гармонізації відносин. Головна умова – розуміння цих відмінностей через стратегії культурної

дипломатії, не заперечуючи права кожного на власну ідентичність. Отже, конструктивісти розглядають культурну дипломатію як інструмент, завдяки якому відбувається розуміння «інших» з метою гуманніших відносин з державами загалом. [11, с. 9]

Дж. Най в поняття «м'якої сили» також вкладає і «дипломатичні зусилля» в кризових ситуаціях. Відповідно, культурна дипломатія – форма «м'якої сили» є надважливий складник інструментарію міжнародних відносин, яка, на відміну «жорсткій сили», що діє в інтересах економічного чи військового натиску, переконує за допомогою культури та цінностей. [11, с. 9]

Із зазначеного вище, можна зробити хибне твердження, що поняття культурної і публічної дипломатії тотожні. Безсумнівно, обидва є взаємопов'язаними і досить близькими, проте публічна дипломатія має набагато ширший інструментарій, зокрема в інформаційній сфері, і може включати неприховану політичну складову у процесі реалізації проєктів. Саме тому такі потужні країни як США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, з метою підсилення політичної складової реалізують власну культурну дипломатію виключно в комплексі із заходами публічної дипломатії. [11, с. 9]

Культурна дипломатія сприяє формуванню позитивного образу країни серед громадян інших держав, зміцнює її іміджевий потенціал на теренах інших країн та сприяє продукуванню толерантності і взаємоповаги міжнародних спільнот в сучасному світі. Українська дослідниця Н. Ржевська висловлює думку, яка полягає в тому, що поширення інформації сприяє сприйняттю ідеалів та цінностей інших культур, сприяє формуванню ширшого й об'єктивного світогляду, що дозволяє поставитися до інших культур неупереджено. [24]

Поява терміну «культурна дипломатія» датується 1960-ми роками, а його запровадження в обіг увів професор Єльського університету Ф. Баргун, який розумів поняття як активний процес маніпулювання культурними матеріалами та кадрами з метою пропаганди. [37], де йшлося про пропагандистську політику

СРСР. Більшого поширення даний термін набув у формулюванні М. Камінгсона, американського політолога, який сформулював поняття «культурної дипломатії» як стратегію, яка передбачає активний обмін ідеями, інформацією, цінностями, традиціями та іншими культурними аспектами з метою підвищення взаєморозуміння між народами. Популярною є думка професора міжнародних комунікацій Ф. Тейлора, який вважає, що культурна дипломатія – це політична діяльність, яка виконує завдання національного характеру, «прикриваючись культурою». За його теорією, можна розділити «м'яку силу» на два елементи: довгостроковий (культурні обміни і налагодження взаємозв'язків) і короткостроковий (реалізація проєктів через медіа). Також, на його думку, культура відіграє не тільки політичну роль, а й створює містки довіри між різними секторами, наприклад бізнес і громадянське суспільство. [4, с. 10]

У сучасному світі стрімко зростає кількість акторів міжкультурного обміну, при цьому відбувається його модифікація форм, практик і моделей, у зв'язку з цим з'являється чимала кількість різних дефініцій поняття «культурна дипломатія». Наразі ми можемо визначити, що культурна дипломатія – це особлива сфера діяльності, яка використовує культуру як об'єкт та засіб для досягнення цілей зовнішньої політики держави, створення позитивного іміджу, популяризації культури, мови і виконує роль міжкультурного діалогу, що стає засобом соціокультурного розвитку держави. Отже, культурна дипломатія зосереджена на двох важливих та взаємопов'язаних завданнях: суспільному і дипломатичному. Українські фахівчині О. Розумна і Т. Черненко виокремлюють зовнішні і внутрішні аспекти культурної дипломатії: зовнішній напрям сконцентований на «забезпеченні іміджу держави й успішності її міжнародної політики», а внутрішній – «зі зміною парадигми культури і реформуванням культурної політики, від чого залежить зміст та якість продукту». [17 с.4]

Узагальнюючи вищезазначене, культурна дипломатія, як предмет наукового дослідження і політика міжкультурної співпраці, має національну специфіку та особливу систему реалізації, і застосовується як інструмент

міжнародної взаємодії і м'якої сили з метою задоволення національних інтересів на міжнародному ринку. Якщо раніше культурні зв'язки розглядалися як доповнення до політичних чи економічних, то нині вони можуть виступати самостійним напрямом, спрямованим на досягнення зовнішньополітичних інтересів країни. У цьому сенсі колишній директор Польського інституту в Україні та США Є. Онух акцентував, що дипломатія є частиною культури, а не навпаки. [12]

Варто зазначити, що різні країни мають власні концепції та трактування поняття «культурна дипломатія»: в Австрії, Нідерландах і Швеції – це «міжнародна культурна політика», у Франції – як синонім до зовнішньої культурної політики держави; натомість Велика Британія, Австралія, Канада, Сінгапур – «міжнародні культурні відносини», що означає міжкультурну взаємодію. Американська практика демонструє ототожнення культурної дипломатії з публічною. Існує ряд країн, наприклад КНР, які використовують «народну дипломатію» як масштабну недержавну культурну взаємодію.

Таким чином, різні держави, маючи ніби тотожний напрям роботи, прагнуть вибудовувати самостійну зовнішню культурну доктрину. Наприклад, Австрія, ФРН, Італія, Велика Британія визначили курс на модернізацію свого іміджу через призму культури, мистецтва, культурних обмінів, експорт і туризм. Однак, передумови таких завдань можуть бути різними: для Австрії це формування іміджу прогресивної держави, Великої Британії і ФРН – розкриття творчого потенціалу і наукової інноваційності. Країни діють в межах власних мотивів, відповідно проводять різну політику і визначають завдання. Наприклад, Китай, передусім в Європі, прагне встановити надійні партнерські відносини і передбачення конфліктів щодо прав людини на території КНР. Культурна дипломатія Російської Федерації спрямована на агресивну експансію інших культур, показову підтримку «соотечественників» за кордоном, активне протистояння послабленню статусу російської мови у країнах колишнього Радянського Союзу та просування ментальних російських наративів. Відповідно

до указу президента РФ від 21 червня 2007 року, було створено фонд «Русский мир», головним завданням якого є просування російської ідеології на міжнародному ринку. [11, с. 14]

Дипломатична установа за кордоном (посольство, генеральне консульство, консульство, постійне представництво при міжнародних організаціях) – провідник будь-якої дипломатії. Їхня діяльність у сфері культурної дипломатії здійснюється за допомогою таких засобів, як культурні проєкти. Таким чином, сучасний дипломат, який працює на напрямку культурної дипломатії, передусім повинен володіти комунікативними навичками та мати відповідні наукові і практичні знання в культурній сфері, які дозволять йому виступати експертом у зазначеній царині. Зокрема, серед його завдань є узагальнення і аналіз культурних подій у країні відрядження, підготовка і реалізація культурних обмінів, координація національних культурних проєктів, комунікація з представниками культурної сфери країни перебування.

Сучасна дипломатія залучає на дипломатичні посади з питань культурних зав'язків, відомих особистостей в галузі культури. Українська культурна дипломатія не стала виключенням, зокрема у 2016 році на відповідну посаду в Посольстві України у Франції було призначено українську письменницю і суспільну діячку Ірену Карпу, а на посаду радника з культурної дипломатії у Міністерстві закордонних справ України (далі – МЗС) – відому культурну діячку Ольгу Жук.

Сучасна культурна дипломатія набула різноманітних форм: форуми, гастролі, ярмарки, виставки, фестивалі, змагання, конгреси, конкурси, дні національної мови та культури, наукові програми обміну, гранти і стипендії, діяльність фондів, неурядових організацій тощо. Цей перелік постійно поповнюється унікальними й оригінальними формами, наприклад, уряди Таїланду і США у 2002 та 2012 році ініціювали «культурну дипломатію для партнерства». Ініціатива передбачала відрядження до Таїланду 80 шеф-кухарів з метою популяризації американської кухні. На базі цієї ініціативи у 2020 році

Державна установа «Український інститут» (далі – Український інститут) разом з науково-просвітницьким проєктом «izhakultura» та видавництвом «izhak» запустили власний проєкт, в межах якого було створено видання про українську кулінарну дипломатію «Україна. Їжа та історія». Проєкт об'єднав зусилля науковців і шефів, дизайнерів та фахівців дипломатичного протоколу з метою популяризації української кухні за кордоном. [33]

Надважливими дипломатичними інструментами культурної дипломатії стали закордонні філії Інститутів культурної дипломатії, які виступають допоміжним чинником у формуванні позитивного ставлення до держави акредитації. Саме вони практикують створення мережі мовних курсів, бібліотек, організації фестивалів, арт проєктів, популяризацію освіти і науки, а також пояснюють політику своєї держави. На сучасному етапі на прикладах деяких країн можна спостерігати ефективність їхньої діяльності, а саме: Німеччина (Гете-Інститут), Франція (Французький інститут), Велика Британія (Британська рада), Італія (Інститут культури Данте Аліг'єрі), Іспанія (Інститут Сервантеса), Китай (Інститут Конфуція). [11, с. 16]

Культурна дипломатія не може бути дієвою без потрібної кількості якісного культурного контенту. Відтак, головними складовими сучасної культурної дипломатії є наука, спорт, художня культура, журналістика, туризм тощо. Для того, щоб викликати в аудиторії бажаного резонансу і розголосу, дипломати повинні опиратися на відомі у світі символи. Новітня міжнародна арена переповнена потоками інформації, через що все дедалі важче привернути увагу іноземців. Щоб зацікавити аудиторію, яка хоче отримувати продукт з яскравими характерними ознаками, дипломати повинні представити конкурентоспроможний, актуальний, високотехнологічний продукт. У разі, якщо національна культура не апелює до сучасних стандартів, не пропонує цікавий матеріал, то культурна дипломатія цієї країни не спроможна заангажувати публіку і бути ефективною. У таких випадках дипломати розраховують лише на регулярне інформування іноземної публіки про факт

існування власної культури. У ситуації, коли є обмежені ресурси, дипломати аналізують продукцію, яка вже є в масовому вжитку на міжнародному ринку з урахуванням традиційної культури. [11, с. 17]

Розглянемо невдалий приклад досвіду Японії з просуванням національної традиційної культури непідготовленій іноземній аудиторії. На початку 1980-х років японська влада створила ініціативу «Cool Japan», щоб активно демонструвати світові традиційну культуру (театр кабукі, змагання сумо, ікебану тощо). Їхня мета була вразити світ своєю унікальністю багатовікової традиції. Спостерігалось підвищення зацікавленості, однак резонансу і успішних довгострокових результатів проєкт так і не набув. Пізніше, в 2000-х роках японські дипломати просунули на ринок сучасні актуальні продукти національного характеру (аніме, манга, одяг каваї), щоб через них виявити зацікавленість в аудиторії до продовження вивчення і досягнення традиційної культури в цілому. [43]

Отже, спостерігається розширення інструментарію культурної дипломатії. Сучасний стан характеризується міжкультурними діалогами на платформах регіональних міжнародних організацій. Актуальні теми культурних програм спрямовані на соціальну згуртованість, проблеми нерівності, дискримінації національних меншин, іммігрантів і релігійні питання. Наприклад, Британська рада створила проєкт «Наша спільна Європа» в межах якого піднімалося гостре питання європейської спільноти: конфліктність між мусульманами та немусульманами. Також, з їхньої ініціативи, проєкт «Відкриті міста» – дослідження, як імміграція сприяє економічному зростанню міст.

Новим напрямком в культурній дипломатії є звернення до проблематики довкілля. Гете-інститут, Британська рада, Данський інститут культури наразі розробили низку проєктів щодо охорони довкілля природи і зміни клімату.

В умовах пандемії COVID-19 новою тенденцією стало ширше використання інтернет-ресурсів. Цей інструмент здебільшого використовується

для розширення маркетингових функцій інститутів. Такий метод відкриває нові можливості в диджиталізованому світі розповідати суспільству про культурні події. Ще однією рушійною силою є співпраця державного і недержавного секторів, зокрема співпраця держави з громадянським суспільством: акторами, митцями, журналістами, бізнесменами тощо. Як показує досвід, державний сектор сприяє кращій реалізації проєктів, аніж їх генеруванню.

1.1. Мистецькі процеси дипломатичної служби Української Народної Республіки (далі – УНР) як історичні передумови розвитку культурної дипломатії в Україні.

Питання і потреба вивчення взаємозв'язку дипломатії і культури постала на початку 2000-х рр., хоч актуальність питання важливості впливу культури на різноманітні сфери в українській науковій думці спостерігається давно. Однією з рушійних точок, коли Україні довелося представити новий імідж держави на світовій арені, зумовив початок російської агресії і Революція гідності у 2014-му році. Відтак, поняття «культурна дипломатія» зміцнюється не тільки в науковій сфері, а й використовується публічними виданнями, державною цариною, воно стало інституціонованим з формуванням підрозділів і департаментів у державних органах.

Взаємозв'язки між народами за допомогою культури почали осмислювати в Європі у ХХ столітті як культурна дипломатія та «м'яка сила», в науковому обігу в Україні з'явилося лише в першій чверті ХХІ століття, а вперше практично застосовалося за доби Української революції 1917-1921 рр.¹ Створення Міністерства закордонних справ України як повноцінної державної структури є результатом проголошення І Універсалу Української Центральної Ради 10 червня 1917 року і формування Української Народної Республіки. [20]

У зв'язку з необхідністю просування політичних інтересів УНР за кордоном назріла необхідність створення державного органу з популяризації

¹ Частково тема розглядалася в нашій курсовій роботі «Культурна дипломатія України» 2021 р.

України. Таким чином, 22 грудня 1917 року було створено зовнішньополітичне відомство УНР, головною метою якого було інформування закордонної спільноти про Україну. Однією із перших спроб стала ініціатива видатного українського політичного, наукового і культурного діяча О. Шульгіна з видання часописів «Ukrainische Nachrichten» (німецькою мовою) та «Ukraine» (французькою мовою).

Активно розширюючи свій інформаційний фронт, Центральна Рада відкрила низку інформаційних агентств: у березні 1918 року українське інформаційне бюро в Берні; представництво ЗУНР в Австрії та Німеччині створило Українську пресову службу, що була у червні 1919 року перейшла у підпорядкування Посольства УНР. Це були перші спроби формальної інтеграції УНР в інформаційний простір за кордоном. Відтак, станом на лютий 1919 року прес-бюро були поширені на низку країн, таких як Болгарія, Румунія, Угорщина, Греція, Естонія, Італія, США, Швейцарія, Чехословаччина та ін. Головним завданням цих установ було забезпечення закордонного інформаційного поля матеріалами для прес-бюро при українських дипломатичних установах. О. Шульгин, делегат УНР на мирову конференцію в Парижі, зазначив, що інформаційно-пресові відділи здатні допомогти Україні вбити клином думку в голови дипломатів і політиків, особливо великих держав, що Україна існує і існувала до війни ще до того, як Німеччина ще не вела ніякої політики далі своєї околиці. [6, с.233]

Таким чином, експансія європейського інформаційного простору з боку УНР на початку XX століття стала першою спробою творення елементів публічної дипломатії, яка діяла узгоджено і несла українську думку в європейські країни. Такий системний підхід став фундаментом успішної результативності їхньої діяльності.

Дипломатичні установи збагачували інформаційне поле українською тематикою (публікації статей і інтерв'ю у місцевих ЗМІ). Варто відзначити Посла Української Держави в Австро-Угорщині В. Липинського, Посла у Туреччині О.

Лотоцького, консула УНР у Мюнхені В. Оренчука, Голову Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР у Греції Ф. Матушевського та ін. Дипломати вели активну діяльність через публічні виступи, практикувалися зустрічі з головами українських фракцій, зокрема у Відні В. Липинський 6 липня 1918 року зустрівся з президентом Західноукраїнської Народної Республіки Є. Петрушевичем. Важливим фактором для посилення позитивного іміджу України стала участь у заходах зарубіжних держав, присвячених важливим подіям і видатним датам.

Водночас вітчизняна культурна дипломатія, як складова публічної дипломатії, також бере початок за часів гетьманства Симона Петлюри у період 1919-1921 років. У період кінця 1918 – початку 1919 років було створено найбільше закордонних представництв УНР (в порівнянні часів Української Центральної Ради та Гетьманату). [11, с. 69] Закріпилася мережа посольств у країнах Європи, зокрема в Австрії, Болгарії, Німеччині, Фінляндії, а також в Туреччині, Великій Британії, Латвії, Литві, Естонії, США, Бельгії, Ватикан, Данії, Польщі, Нідерландах, Італії, Угорщині, Чехословаччині, Румунії, Швеції, Швейцарії і спробували розширитися в Японії. [20]

Під час Паризької мирної конференції держав-переможниць (1919-1920, Франція, м. Париж) українська урядова делегація на чолі з Г. Сидоренком (український політичний діяч і дипломат), намагалася донести світовій спільноті правду про українську боротьбу за незалежність у протистоянні з більшовиками і досягти визнання державної незалежності УНР. Однак, цій місії завадила активна антиукраїнська пропаганда російської делегації, яка ускладнила привертання уваги до українського питання. [20], [11, с. 70]

Отже, питання популяризації України у світі, як незалежної держави з окремим народом, виявилось нагальним. Історичним стало рішення гетьмана Симона Петлюри про організацію гастрольного туру «з політично-музичною-агітаційною місією». За його ініціативи було створено репрезентативну інституцію Української Республіканської Капели під керівництвом Олександра Кошиця (далі – Капела Кошиця), яка успішно

гастролювала у країнах Західної Європи та Америки і представляла українську традиційну культуру у контексті політичних амбіцій УНР. Так звана «закордонна армія» виступила голосом української державності у світі і продемонструвала лідерський потенціал України у галузі культурно-національної політики. Деякий час хор супроводжував танцювальна група під орудою В. Авраменка, який мав звання «батька українського танцю». Він став засновником, кіностудії, танцювальної школи в Нью-Йорку, численних колективів США і Канади. В. Авраменко створив перші звукові українські стрічки: «Маруся», «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Трагедія Карпатської України». [9]

Завдяки цьому амбітному проєкту, Україна набула впізнаваності, мала прихильність закордонної громадськості та здобула успіх там, де військова чи офіційна дипломатична стратегія його не досягли. Симон Петлюра є основоположником культурної дипломатії України. Завдяки Капелі Кошиця Україна здійснила успішну спробу інтеграції української культури до західноєвропейської, продемонструвала українську ідентичність і налагодила дипломатичні зв'язки. [15]

Засновниця Інституту Леонтовича, наукова співробітниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України Тіна Пересунько у своєму дослідженні, присвяченому хору Капелі Кошиця, «Світовий тріумф «Щедрика» – 100 років культурної дипломатії України», вказує, що одним із завдань промоції було визнання України, через пісню показати, що не можна ототожнювати Україну з більшовиками. Дослідниця охарактеризовує «Щедрик» як своєрідний символ опору та самобутності українського народу, який сприяв укріпленню національної ідентичності та відзначили важливість культурної спадщини українського народу в контексті боротьби за незалежність. Шляхом впливу культурної дипломатії змогли добитися визнання самостійності України від Росії. Проведене Т. Пересунько дослідження підтверджує правильність обраної Симоном Петлюрою стратегії із популяризації української держави – історія гастролей відомого хору старанно

заборонялася в СРСР, а ім'я О.Кошиця вперше публічно згадувалося у 60-х роках у контексті ворога. Крім того, українська щедрівка в обробці М. Леонтовича «Щедрик», відома у всьому світі як різдвяна пісня «Carol of the bells», практично до часів відновлення незалежності України у 1991 році була мало задіяною в радянському інформаційному просторі.

Масивна праця змогла дати поштовх до осмислення критичної частини вітчизняної спадщини, повернути минувшу славу «Щедрика» і відновити історію, що стала культурним капіталом України.

На окрему увагу заслуговує сектор кінематографу і театру, як фундаментальна складової культурної дипломатії України. До Посольства УНР у Швейцарії 8 серпня 1919 року звернувся юрисконсульт Державної друкарні УНР О. Загорський-Френкель з пропозицією використання культурно-мистецьких методів для популяризування української культури в Швейцарії. У контексті цієї ініціативи було створено спеціальний театрально-кінематографічний відділ для друку світлин, які представляли українські національні традиції (убрання, свята, колядки, вечорниці, уклад життя тощо), портрети політичних і громадських діячів, представників культурної сфери зі стислими біографіями. Також було продемонстровано політичний устрій: політичне життя України часів революції, склад дипломатичних місій і українське військо (форма, зброя).

Кінематограф є однією з найдієвіших «м'яких сил» того часу. Так, Є. Слабченко (Ежен Деслав), активний діяч українського емігрантського руху і кінорежисер, запропонував виробництво фільму «Країна чорної землі» та документальної стрічки «Історія української еміграції у Швейцарії», побудоване на відеоінтерв'ю з представниками діаспори. Однак, через брак фінансування ініціатива не реалізувалася. Натомість, Є. Слабченко відкрив бібліотеку в Ніцці українського доробку і перший український дипломатичний архів, який поєднав функції архіву і бібліотеки, що сприяло консолідації навколо установи українських груп. [11, с. 76]

Залучення фактору національної культури, як засобу для досягнення міжнародних цілей для України початку ХХ століття стало новим явищем в зовнішній політиці. Гастрольний тур Капели Кошиця створив прецедент з популяризації України за кордоном через мистецький проєкт. Креативні підходи УНР до просування позитивного іміджу України у світі випереджали появу таких інструментів в офіційній дипломатії. Отже, протягом 1917-1918 років, в добу Української революції, відбулося формуванням сучасної української культурної дипломатії, закладалися підвалини її інструментарію. У свою чергу, сучасна культурна дипломатія підтримала історичну тяглість започаткованого 100 років тому досвіду.

1.2 Формування інституцій культурної дипломатії України

Метою сучасної української дипломатії є створення нового уявлення про Україну як вільну, демократичну державу, невід'ємну частину європейського політичного й культурно-гуманітарного простору. Такий підхід повинен сприяти міжнародній підтримці суверенітету і територіальній цілісності нашої країни. Тобто сучасна культурна дипломатія має бути спрямована на формування новітнього бачення України, як різнопланово культурної країни з позитивними перспективами на реформування, інновації, започаткування бізнесу, вкладення інвестицій тощо.

У 2015-2018 роках МЗС заклало фундамент для розвитку культурної дипломатії. Однак, як показала історія, це питання потребувало нагального вирішення відразу після відновлення незалежності держави у 1991 році. Таким чином, культурна дипломатія, як потужний інструмент, не застосовувався за кордоном українською дипломатичною службою на системному рівні до ухвалення Кабінетом Міністрів України 22 березня 2017 року Постанови № 165 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту та здійснення заходів щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами

України». Ухвалення державного акту, який передбачав виділення бюджетних коштів дало змогу активно застосовувати у діяльності системи МЗС можливості культурної дипломатії, зокрема робити акцент не тільки на політичних, а і на культурних, економічних, наукових, гуманітарних складових, що сприяло піднесенню закордонного авторитету України та її іміджу як надійної держави-партнерки перед іноземною аудиторією. Сергій Устименко, колишній начальник Управління публічної дипломатії МЗС (нині Департамент публічної дипломатії та комунікацій), зазначив, що стратегічна мета публічної дипломатії МЗС полягає у формуванні і підтриманні соціально-економічних перетворень, постанові курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію, позитивному уявленні і сприйнятті та сталого інтересу до України. [11, с. 103]

Важливим етапом становлення культурної дипломатії в Україні було інституційне становлення. Так, у червні 2016 року було створено профільний підрозділ в системі МЗС – Управління публічної дипломатії (нині – Департамент публічної дипломатії та комунікації, далі - ДПД). Головним завданням новоствореної структури стало започаткування державної програми 14011110, яка охоплювала необхідні напрямки діяльності МЗС у сфері культурної дипломатії. Саме таким документом стала зазначена вище постанова КМУ № 165. Виділення бюджетних коштів сприяло реалізації дипломатичними установами України за кордоном сотень масштабних проектів у період 2017-2019 років (допандемічний період COVID-19) на суму майже 1,5 млн. дол. США щороку.

У межах своєї компетенції ДПД взаємодіє з іншими структурними підрозділами МЗС, міністерствами та відомствами України, дипломатичними установами за кордоном, Громадською радою при МЗС, Українським інститутом, наглядовою радою Українського інституту та недержавними установами, організаціями. Зазначена комунікація відбувається, у тому числі, у контексті проєктної діяльності культурної дипломатії.

Ключовим кроком у зміцненні позицій культурної дипломатії у світі стало рішення про створення Державної установи «Український інститут», яка би відповідала за просування іміджу України на міжнародному міжкультурному полі розпорядженням Кабінетів Міністрів України про утворення державної установи «Український інститут» від 21 червня 2017 року. Український інститут – державна установа, діяльність якої спрямована на комплексну репрезентацію України у світі засобами культурної дипломатії. Інститут належить до сфери управління МЗС. [18] Справедливо можна вважати, що створення зазначеної інституції позитивно вплинуло на роботу із захисту інтересів України. Головними її завданнями стали презентація та просування позитивного іміджу нашої держави у світі, сприяння міжнародним обмінам та інтеграції української культури у світовий культурний простір, провадження української мови та культурного продукту на міжнародному ринку, поширення інформації про різнобічний потенціал держави, сприяння розумінню і гідному ставленню до України, а також захист інтересів України в умовах інформаційної війни. Зі свого боку, Український інститут закріпив свою діяльність на законодавчому рівні, зокрема Кабінетом Міністрів України було прийнято такі постанови № 471, № 511, які вперше легітимізували можливості для культурної діяльності державної установи за кордоном поза компетенцією Міністерства культури та інформаційної політики України. Що, таким чином, формально мінімізувало застарілі підходи, надало проектам більшої креативності та мобільності. [5, 20, 21, 32]

Створення двох зазначених вище структур в контексті діяльності МЗС потребували відповідної кадрової підготовки. Поставлене завдання виконувалося ресурсами Дипломатичної академії імені Геннадія Удовенка при МЗС України та за сприяння іноземних програм. Таким чином протягом кількох років МЗС було підготовлено власну когорту спеціалістів у сфері культурної дипломатії.

Водночас, для досягнення бажаного результату кожен дипломат, незалежно від напрямку діяльності, повинен володіти інструментарієм культурної дипломатії, який постійно оновлюється і доповнюється одночасно із розвитком масштабних секторів інформаційних технологій та інших індустрій. Отже, окреслимо основні складники цього інструментарію: презентація України через медійні і інтернет платформи з широкою аудиторією («Вікіпедія», соціальні мережі, гугл-платформи, інші ресурси; участь в ярмарках, салонах, фестивалях, спортивних змаганнях тощо; лекціях, семінарах, дослідницькими й аналітичними центрами; співпраця з іноземними експертами та громадськими діячами; комунікаційні кампанії та проєкти культурної дипломатії.

Зрозуміло, що досягнення позитивного сприйняття України міжнародним співтовариством вимагає структурованої і скоординованої державної політики також безпосередньо у країнах дипломатичної акредитації. З цією метою, у березні 2023 року Українським інститутом у кооперації з досвідченими міжнародними партнерами, зокрема Гете Інститутом, було відкрито перше представництво у м.Берлін (Німеччина). Ця подія може стати черговим кроком до більш тісної кооперації з Європою та використання новітніх методів комунікації.

Отже, нині культурна дипломатія є передовим засобом утілення зовнішньополітичної стратегії будь-якої держави. Шляхом «м'якої сили» країна здатна втілювати культурний вплив для досягнення міждержавного порозуміння, а також просувати на міжнародній арені власні національні інтереси.

Враховуючи багаторічну інформаційну війну Росії проти України, спрямовану на насадження у світі ідеології про «єдиний народ», а також поверхневе уявлення про нашу державу за кордоном, вітчизняна зовнішня політика докладає максимальних зусиль і робить послідовні системні кроки для підвищення свого авторитету, репутації та іміджу шляхом формування нових стереотипів про Україну. Для досягнення цієї мети Україна повинна приділяти посилену увагу царині культурної дипломатії, розвивати і удосконалювати

можливості впливу і переконання засобами «м'якої сили». Водночас, опираючись на новітні засоби міжнародної культурної комунікації, і формуючи нову інформаційну мозаїку різнопланових позитивних сигналів та образів про Україну відповідно до сучасних викликів, культурна дипломатія XXI століття не може відкидати історичні напрацювання і нехтувати здобутками 100-річної давності.

РОЗДІЛ II. КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАНОЇ УСТАНОВИ «УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ»

Під час пандемії COVID-19 надзвичайно широкого вжитку у всьому світі набула дипломатія соціальних мереж або цифрова дипломатія. Варто зазначити, що застосування даного інструменту було встановлено основними завданнями і функціями працівників центрального апарату МЗС та закордонних дипломатичних установ України (далі – ЗДУ). Соціальні мережі посідають чільне місце серед засобів поширення інформації та швидкого реагування на комунікаційні виклики.

Спостереження і аналіз сфери цифрової дипломатії доводять необхідність злагодженої комунікаційної роботи МЗС та ЗДУ, не тільки на українську аудиторію за кордоном, а й для стратегічного популяризування важливих сигналів та інтересів держави. Відтак, з метою посилення просування позитивного іміджу України для іноземних аудиторій у 2020 році МЗС ухвалило рішення трансформувати сторінку у мережі Face book «Публічна дипломатія України від МЗС» в інформаційну мультимовну платформу «Ukraine UA», яка містить оригінальний контент про Україну: туризм, культуру, традиції, українські стартапи, інвестиційні можливості та важливі події із життя сучасної України.

Незважаючи на те, що рішення про створення Українського інституту було прийнято у 2017 році, першим повноцінним роком діяльності був 2019 рік – після завершення конкурсу на посаду очільника і ухвалення нормативних актів. Упродовж 2019 року пріоритетним завданням було подальша розбудова інституції і тестування різних форматів проєктної діяльності.

У період свого становлення, одразу після старту, команда інституту реалізувала 84 проєкти у 12 країнах: Україні, Австрії, Великій Британії, Франції, Іспанії, Чехії, Литві, Нідерландах, Італії, Польщі, США, Німеччині. Інститут

охопив понад 10 млн контактів через медіа та соціальні мережі, а також залучив понад 100 тис. учасників та відвідувачів. [29]

За досвідом цього року можна було провести аналітику меж можливостей для української державної установи, зокрема запити, стан і динаміку культурних заходів України з урахуванням вивчення культурного досвіду інших держав. Відтак, визначити пріоритетні провідні сектори культури.

Найбільшою за масштабом програмою 2019 р. став Двосторонній рік культури Україна – Австрія. В межах якої Український інститут провів 39 заходів в п'яти містах Австрії, програма була наповнена сучасною культурою та сьогоденному інтерпретуванню культурно-історичного надбання України. Співпраця з Австрійським культурним форумом забезпечила спільну реалізацію понад 200 заходів.

Інституційна діяльність дала йому можливість у складній для всіх ситуації, яка викликана пандемією COVID-19, коли її наслідки мали негативний вплив на роботу культурних інституцій по всьому світу, гідно відреагувати на поставлений виклик. Відбулося переформатування річного плану заходів, скасовано масштабні проєкти, державний секвестр, який відбувся у квітні 2020 року, значно зменшив бюджетні видатки на проєктну діяльність установи. Тотальна невизначеність стосовно майбутньої діяльності – лише частина тих викликів, які постали перед командою Українського інституту.

Однак, вже у липні 2020 року Український інститут презентував системний документ «Стратегія Українського інституту 2020-2024 рр.», яка представила цілі установи, та методи їх досяжності.

Незважаючи на світову пандемію, команді вдалося вберегти надбання 2019 і частини 2020 років і дотриматися стратегічних імперативів, хоча у на початку пандемії довелося скасувати 80% проєктів, що були на фінальній стадії реалізації ще наприкінці попереднього року. Командою було створено новий річний план

з урахуванням реалій COVID-19. Команда змогла дотриматися візії та тверджень і змінила лише тактику досягнення цілей.

2.1 Трансформація проектної діяльності Українського інституту в умовах пандемії

Як вже зазначено, робота не була зупинена повністю, велику паузу 2020 року Український інститут використав для адаптації до нових реалій та відкриття нових можливостей. Було розроблено і презентовано «Стратегію Українського інституту 2020-2024 рр.», у якій викладено перспективи розвитку установи, представлено плани та задачі культурної дипломатії України, етапність розширення діяльності Українського інституту за кордоном. В межах плану було визначено пріоритетні країни на найближчі 5 років, а саме: США, Канада, Велика Британія, Франція, Німеччина, Польща, Литва, Китай та Японія. Важливими – Нідерланди, Австрія, Італія, Угорщина, Сербія, Туреччина, Ізраїль, Катар та ОАЕ. У своїй діяльності Український інститут визначив такі стратегічні цілі:

- покращення розуміння та впізнаваності України на міжнародному ринку;
- забезпечення сталого запиту на співпрацю з Україною;
- зміцнення спроможності представників української культури, освіти, науки, громадянського суспільства та інших акторів до міжнародної співпраці;
- посилення інтегрованості України до актуальних світових культурних процесів;
- розширення сфери вжитку української мови у світі. [29]

Одним і чинників позитивної динаміки роботи Українського інституту можна вважати професійний розвиток команди. У рамках Програми трансферу знань з публічної дипломатії, за фінансової підтримки Американськими радами з міжнародної освіти та Посольством США в Україні відбулася низка тренінгів щодо комунікації команди (для керівництва та всіх структурних підрозділів), а також сесія з розробки моделі поведінкової компетенції та взаємодії між

підрозділами. Дана робота свідчить про те, що кадри державних установ поповнюються все більш кваліфікованими і компетентними співробітниками, а також, що є зацікавленість закордонних партнерів в співпраці. [8]

Перехід на онлайн-формат зміг забезпечити не тільки збільшення охоплення аудиторії, але й допоміг висвітлювати діяльність інституту більш ефективно та різнобічно. Для налагодження каналу зв'язку з аудиторією було запровадження ведення онлайн-презентацій про свою діяльність, нові програми і можливості. Інститут розширив канали комунікації і пристосував інформацію до різних інтернет платформ. В результаті, що допомогло сегментувати аудиторію на конкретно українську і англомовну. Особливу увагу було приділено візуалізації. Було використано формати, сприятливі для сприйняття і впізнаваності. Статистика мала позитивну динаміку, оскільки загальна кількість спостерігачів в соціальних мережах, яка у 2019 році становила 84 000, у 2020 збільшилася до понад 143 000 читачів. [8]

Важливою складовою діяльності Українського інституту була участь у зовнішніх лекціях, тематичних медійних проєктах, дискусіях тощо. Такий підхід дав змогу закріпити за інституцією репутацію експерта з питань культурної дипломатії. Крім того, команда зосередилася на дослідницьких проєктах, заходах в онлайн та цифрових форматах, передбачила заходи в гібридних форматах, провела кілька комунікаційних проєктів та кампаній.

2.2 Реалізація проєктної і комунікаційної діяльності Українського інституту

Для досягнення головних стратегічних цілей, Український інститут запустив 17 довгострокових проєктів та програм. Це стало головною особливістю програмної діяльності і мало «накопичувальний» ефект в перспективі. Серед таких програм: Visualise (програма підтримки виставкових проєктів за кордоном), proMOTION (програма підтримки міжнародної промоції українських фільмів), Програма підтримки українських студій ім. І.Лисяка-Рудницького, Extra Sound (програма представлення українських музикантів на

визначних музичних заходах за кордоном), International Forum of Cultural Diplomacy (фахова платформа для обговорення сучасних підходів до презентації країн у міжнародному співтоваристві через культурні засоби та встановлення міжкультурних зв'язків), Ukraine Everywhere (програма онлайн-презентації візуальної культури України), transmission.ua: drama on the move (програма, що підтримує переклад, промоцію та постановки сучасної української драми в країнах Європи), програма Illuminate для книжкових ілюстраторів (участь українських ілюстраторів на важливих літературних подіях за кордоном), Drahomán Prize (нагорода для перекладачів з української мови), Ініціатива підтримки мистецьких резиденцій Zapravka (довгострокова програма підтримки мистецьких резиденцій), Мистецька резиденція в рамках премії ім. Казимира Малевича (організація мистецької резиденції для лауреата премії ім. Казимира Малевича). Для аналізу реформування роботи Українського інституту розглянемо декілька програм і проєктів, зокрема, Extra Sound, Ukraine Everywhere і Illuminate, які пройшли трансформацію у зв'язку із викликами COVID-19.

Extra Sound був запущений у січні 2020 р. як довгострокова програма з представленням українських музикантів на ключових музичних подіях за кордоном. Учасникам заходу надавалась можливість виступити на провідних музичних шоукейс-фестивалях Європи і налагодити професійну комунікацію з міжнародною музичною спільнотою. Отже, для музикантів ця подія стала можливістю зустрітися з впливовими букінг-агентами, програмними менеджерами музичних фестивалів, редакторами та керівниками лейблів, які активно шукають нових талантів у цій галузі.

У проєкті виступили як партнери чотири визначні європейські шоукейси: The Great Escape у Брайтоні, Велика Британія; Spring Break у Познані, Польща; Waves Vienna у Відні, Австрія; та Budapest Showcase Hub у Будапешті, Угорщина. Заходами у яких мали брати українські музиканти були The Great Escape та Spring Break. Однак, заходи у зв'язку з пандемією COVID-19, як і

більшість фестивалів, скасували або перенесли на 2021 р. Відповідно, українські музиканти змогли взяти участь лише в одному - Waves Vienna, який реалізувався онлайн.

Waves Vienna – одна з ключових музичних подій Європи, налічує щорічно понад 15 тис. відвідувачів, серед яких – популярні гравці музичної сфери і широка глядацька аудиторія. У 2020 році Україна разом з Великою Британією вперше стала фокусною країною фестивалю. На фестивалі було представлено шість представників української музичної індустрії: FO SHO, Tik Tu, Dakh Daughters, The Castle, крарка КОМА, Tse Sho. [8]

Наведені приклади показують, наскільки організовано і оперативно Український інститут змінив тактику подачі культурного продукту, а саме - представлення українських гуртів на міжнародній арені в режимі онлайн. При цьому, зняті професійні відео-портфоліо пізніше активно використовувалися гуртами для своєї промоції.

Програма Ukraine Everywhere стала не менш визначною подією 2020 р., адже шляхом онлайн-проєкту продемонструвала внесок України до світової культури. Метою визначалося доступно представити іноземній аудиторії українські явища та імена, що свого часу залишили слід у світовій культурі, однак не були відомими як українські, що повертає їм належну атрибуцію «Зроблено в Україні», а також вкорінює українську культуру у світовий контекст.

Шляхом конкурсного відбору 2020 р. було відібрано 4 переможці: «Харківська школа фотографії: від радянської цензури до нової естетики» ознайомила з важливим явищем українського мистецтва 1970-х років до сьогодення, проєкт пропонує новий погляд на Україну та її художній контекст, а також боротьбу з радянською «естетичною монополією»; «60. Втрачені скарби» — анімаційний проєкт про українських художниць-шістдесятниць, які не підкорилися радянським заборонам; «The Fantastic Adventure through Art History

of Ukraine» — у формі інтерактивної гри відтворено історію українського мистецтва з 1920 до 2020 р., де глядач — митець, який трансформує суспільні явища та політичні події у твори мистецтва; «UA View» — інтерактивна карта світу, що дозволяє дослідити спадок видатних українських художників у різних куточках планети. [8]

В секторі літературної діяльності було реалізовано програму професійної мобільності Illuminate, що орієнтована на допомогу українським ілюстраторам здобути визнаність і контакти з представниками ключових міжнародних літературних інституцій та популяризувати книжкове мистецтво України в світі. В рамках проєкту було обрано п'ять представниць, однак через пандемію COVID-19 наймасштабніша літературна подія Франції, книжковий салон Livre Paris був скасований. Натомість, ілюстраторки взяли участь в Франкфуртському книжковому ярмарку. [8]

Український інститут не обмежився мистецькими програмами і взяв активну участь в кроссекторальних, академічних програмах, в сфері громадянського суспільства, програмах орієнтованих на українську мову, дослідженні, аналітиці та розвитку культурної дипломатії за допомогою форумів, видань, дискусій і т.ін., що свідчить про професійність і готовність прийняття сучасних реалій.

Отже, культурна дипломатія і її нові напрями охоплюють все більше країн, регіонів і населених пунктів. Відбуваються постійні зміни в багатосторонній співпраці, зміст програм стає дедалі тематичнішим із розширенням завдань і цілей. Інструментарій постійно поповнюється, а роль інтернету стало збільшується, що зумовлює більшу заангажованість громадськості, а також розширення і залучення суспільства до реалізації проєктів культурної дипломатії. Впровадження вищеперерахованих чинників і інструментів, а також якісні зміни до процесу підготовки кадрів у зазначеній царині забезпечило успішне становлення і реалізацію культурної дипломатії.

Умови світової пандемії COVID-19 суттєво вплинули на культурну дипломатію України, адаптуючи його роботу до нових умов та обмежень. Незважаючи на обмеження і зміни в міжнародних подорожах та організації культурних заходів, Україна продовжувала активно займатися культурною дипломатією з використанням нових форматів та інструментів. Основні зміни в діяльності включають:

- Перехід до онлайн-формату: Багато заходів та активностей, які раніше проводилися офлайн, були перенесені до онлайн-простору. Це дозволило Українському інституту продовжувати свою роботу та залучати аудиторію незалежно від географічного положення.
- Віртуальні виставки та виступи: Український інститут організовував віртуальні виставки, де глядачі могли переглядати та взаємодіяти з творами мистецтва через веб-платформи. Також проводилися віртуальні лекції, конференції та виступи, які були доступні для всіх зацікавлених осіб.
- Онлайн-культурні заходи: Український інститут організовував різноманітні онлайн-культурні заходи, включаючи музичні концерти, виставки, літературні читання та інші події. Це дозволило аудиторії насолоджуватися українською культурою затишку свого дому.
- Віртуальна співпраця та партнерство: Умови пандемії стимулювали зростання віртуальних зв'язків, співпраці та партнерства між Українським інститутом та іншими міжнародними організаціями, культурними установами та громадськими організаціями.
- Підтримка онлайн-освіти: Український інститут активно сприяв онлайн-освіті, надаючи доступ до вебінарів, курсів та навчальних матеріалів, що сприяло підтримці та розвитку української культури та мови.

Ці заходи допомогли Україні продовжити свою культурну дипломатію під час пандемії, зберігаючи зв'язки з міжнародною спільнотою та підтримуючи

культурний обмін. Виклики, які постали перед Українським інститутом були складними і нестандартними, адже доводилося трансформувати форму проєктів з оф-лайн в он-лайн, що було певним викликом для Українського інституту. Відтак, команда Українського інститут змогла продемонструвати свої сильні сторони і за відсутності належного фінансування зберегти, як інституція, команду, так і проєктні напрацювання. А також оперативно знайти альтернативні методи та підходи (зокрема фандрайзинг) для збереження концепції діяльності інституції.

РОЗДІЛ III. КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 РОКУ

У 2014 році російська агресія проти України дала поштовх для створення окремого напрямку в українській дипломатії – культурна дипломатія. Завдяки послідовній державній підтримці відбулося напрацювання значного культурно-інформаційного ресурсу, який дозволив Україні встояти на перших позиціях міжнародного інформаційно-культурного простору протягом 2022 року після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

Напрацьований Україною з 2014 по 2022 рік культурний ресурс, незважаючи на досить короткий часовий вимір, дозволив нашій державі стати впізнаваною у світі, зацікавити собою міжнародні спільноти та викликати емпатію, яка стала всупереч напрацьованим наративам «руського мира». Протягом першого року повномасштабної агресії позитивне зростання рейтингу України у світі набуло вражаючої динамічності. Як громадськість, так і державні високопосадовці зарубіжних країн відверто захоплюються мужністю і життестійкістю українців, показуючи готовність допомагати на всіх рівнях.

Водночас, виникає логічне питання, наскільки за цей короткий період Україна змогла стати ближчою до світової спільноти? Ідентифікація України у якості держави з європейською культурною складовою не нівелює її ідентичності, а посилює тезу про історичну спільність українського народу з європейськими. Отже, разом з повномасштабною російською агресією перед культурною дипломатією постали нові завдання і виклики, одним з яких є відстоювання національної безпеки України засобами та інструментарієм культурної сфери. Недооцінення і спрощення важливої ролі культурної дипломатії в національній безпеці позбавляє держави сили. Очевидно, що Росія веде війну проти України не з метою оволодіння територіями, населенням або природними ресурсами - це конфлікт, спрямований проти нашої культури, мови, ідентичності, історії та права на самостійний геополітичний вибір. [1]

У цьому контексті, в умовах війни, діяльність МЗС, дипломатичних місій України закордоном, Міністерства культури та інформаційної політики України була спрямована, у тому числі, на переформатування нашої держави у повноцінного, потужного гравця міжнародного культурного виміру. Позиціонування України у якості держави третього світу, неспроможної до культурного самозахисту і окремішності від просторів «русской культури», могло призвести до катастрофічних наслідків.

Важливим потужним сигналом, який наша держава дала світу, стало позбавлення Росії імперських колоніальних амбіцій щодо України. Вперше від поновлення незалежності Україна змогла сміливо, подекуди виправдано агресивно, виступати в культурній площині абсолютно одноосібно, відірвано від будь-якого російського контенту. Така жорстка і послідовна позиція, підтримана на всіх рівнях українського суспільства, надала змогу Україні вперше набутися абсолютної самоідентифікації, принаймні у провідних країнах, від політичної прихильності і підтримки яких на сьогодні залежить існування нашої державності: «більшість українських дієвців культури та публічних інтелектуалів озброїлися термінологією й апаратом деколоніальних студій, пояснюючи іноземцям причини російсько-української війни, критикуючи односторонні, упереджені та зверхні погляди на українську культуру й історію». [1]

Яскравим прикладом успішного використання українського контенту як інструменту впізнаваності боротьби українського народу проти російського агресора стало поширення у світі української повстанської пісні «Червона Калина» у виконанні українського музиканта Андрія Хливнюка. Завдяки креативному підходу зазначений контент розійшовся світом і об'єднав світову прогресивну суспільну думку проти Росії як агресора не тільки в контексті війни з Україною, а і її попередніх агресій, які залишилися поза належною увагою.

Важливим елементом відокремлення українського контенту від російського стала офіційна заборона участі українських митців у заходах за

участю представників країни-агресора [46, 13], а також бойкотування будь-яких культурних проявів Росії закордоном. Крім того, з'явилися російські проекти з підміною понять. Так, у квітні 2022 року в у Національному музеї мистецтва Люксембургу (MNHA) було відкрито виставку російського художника Максима Кантора «The Rape of Euripe». Автор проекту оголосив, що перерахує 50 % гонорару сім'ям жертв російської війни в Україні: «Я перелічую в рівних частках: сім'ї загиблих українців (жертв агресії) і сім'ї загиблих росіян (ошуканих пропагандою і тих, хто віддав своє життя на примху влади). Я не роблю різниці між жертвами війни: на мій погляд, усі вони заслуговують на співчуття». [30] Таким чином, художник намагався поставити на один щабель агресора і жертву. Зрештою виставки відбулася, але завдяки консолідованому опору української громадськості, яка розпочала листування з музеєм, М.Кантору було заборонено продаж картин. Одним із ініціаторів зазначеної акції став Костянтин Дорошенко – відомий український письменник, мистецтвознавець, куратор сучасного мистецтва, журналіст і медіаменеджер, який діяв за підтримки Посольства України в Бельгії.

Отже, на сучасному етапі, незважаючи на складну економічну ситуацію, Україна володіє потенціалом для нарощувати своєї культурної конкурентноспроможності, активно використовує світові культурні майданчики для позиціонування своєї державної ідентичності та здатна чинити опір культурній експансії Росії. Водночас, зазначена діяльність, на мою думку, може бути успішною виключно за умови тісної співпраці державного, громадського та креативного секторів, а також за державної підтримки для реалізації культурних проєктів – фінансова, інформаційна, політична.

Незважаючи на поступальну ходу української культурної дипломатії в умовах війни, очевидні злочини російських солдат щодо українського мирного населення, знищення об'єктів української культурної спадщини, перепрограмувати симпатиків російського культурного продукту залишається досить складним завданням. За словами генерального директора Українського

інституту Володимира Шейка ми щоденно спостерігаємо вражаючий рівень незнання, безчуття, необ'єктивності та навіть зарозумілості з боку багатьох іноземних партнерів. Наприклад, французький фестиваль "Un Week-end a l'Est" присвятив цьогорічний сезон Одесі, але «забув» залучити українських експертів до формування ключової частини програми, оскільки, як вважають, українці не можуть мати більше знань про Одесу, ніж французи? Німецькі філармонії навесні і влітку організовують благодійні концерти на підтримку України, виконуючи музику Шостаковича та Чайковського. Однак, окремі голоси українських науковців загубляються в університетах Європи і Північної Америки, де вже давно вплив російських і євразійських студій вже неймовірно великий. Хоча про Україну знають, все ще існує значний пробіл у розумінні цієї країни. [1]

Враховуючи викладене можна зазначити, що протягом 2022 року, в умовах повномасштабної російської агресії, Україна набула нового досвіду культурного діалогу зі світом, який опирається на наративи самостійного і незалежного від Росії культурного розвитку. Однак завданням номер один залишається протидія пропагандистській системі, яку росія вибудовувала століттями.

3.1 Просування культурної дипломатії України в повномасштабній агресії

Діяльність Українського інституту у 2022 році безумовно увійде в історію культурної дипломатії України як знакова у трьохсотлітньому протистоянні з Росією.

Буквально з першої доби повномасштабного вторгнення команда Українського інституту виконувала завчасно спланований алгоритм дій в кризових умовах. Відбулися заклики до міжнародної спільноти і партнерів про розповсюдження верифікованої інформації про повномасштабну агресію в Україні. Вже ввечері 24 лютого було розпочато акцію «Крим, 5 ранку», яка стала

початком мітингу на підтримку нашої держави, наступним кроком була антивоєнна акція в Берліні 26 лютого, яка також переросла в потужний мітинг.

Фактично відразу Український інститут розпочав кампанію із закликом до призупинення культурної співпраці з Росією, яка спричинила скасування участі представників культурних кіл Росії у музичних і кіно фестивалях, книжкових ярмарках. Натомість український контент мав більше залучення в міжнародних масштабних заходах.

Одним з болючих для України питань стала втрата об'єктів національної культурної спадщини, які руйнувалися під ударами масштабних російських бомбардувань. З метою привернення уваги міжнародної спільноти до цієї трагедії Український інститут запустив успішну комунікаційну кампанію «Листівки з України». Було розроблено понад 80 листівок про об'єкти культурної спадщини з різних регіонів України українською та англійською мовами. Обличчям кампанії стали відомі українські і світові зірки. Проєкт набув широкого міжнародного розголосу, про «Листівки з України» писали 9 мовами у 13 країнах, зафіксовано 31 публікацію в іноземних ЗМІ, а також 160 згадок у різних українських медіа. Частина листівок була адаптована для виставок на публічних заходах, які відбулися у 20 країнах. Відтак, загальне охоплення кампанії склало 19 438 338 станом на 31 грудня 2022 р.. [25] Проведені заходи стали яскравою ілюстрацією до промови письменниці Оксани Забужко під час відкриття Единбурзького міжнародного культурного саміту: «Неможливо оплакувати втрату того, про існування чого ти навіть не здогадувався». [31]

В умовах повномасштабної російської агресії України одним із викликів, який постав перед Україною, було розвінчання колоніальних російських наративів у світі та повернення культурній спадщині України статусу української. З цією метою було створено міждисциплінарну програму «Деколонізуючи мистецтво. За межами очевидного», яка об'єднала митців та дослідників з метою створити критичний діалог та запустити програму з деколонізації українського мистецтва закордоном в колекціях європейських та

північноамериканських музеїв, які складаються з творів «деукраїнізованих» митців українського походження.

Протягом 2022 року Українським інститутом було проведено дослідження колекцій провідних світових інституцій з метою виявлення поширених помилок у відомостях про митців українського походження. За результатами цього дослідження, відповідно до складеного списку, українським художникам було відновлено їхнє вітчизняне походження. У цей список увійшли Соня Делоне, Ілля Рєпін, Олександр Богомазов, Олександра Екстер, Казимир Малевич, Олександр Архипенко та Давид Бурлюк. [2, с. 16]

Окрім дослідницької практики було реалізовано програма публічних дій: 4 серії дискусій, виступів, презентацій та фахових зустрічей як відповідь на російську агресію, а також презентація культурного життя світу за поточних змін геополітичного та культурного середовища. Метою програми була демонстрація міжнародному загалу розуміння імперських наративів щодо України, які Росія пропагує століттями, щоб українська спадщина залишилася поза увагою.

Однією з важливих проблем, крім знищення, є незаконне вивезення об'єктів української культурної спадщини. З метою інформування світової спільноти про цей злочин спільно з ICOM Великої Британії було організовано три онлайн-дискусії, що стосувалися ролі Червоних списків Міжнародної ради музеїв у протидії незаконній торгівлі культурними артефактами та методів боротьби з незаконним вивезенням цих об'єктів.

Протягом 2022 року команда зосередилася збереженні масштабних культурних акцій, які входили до затвердженого плану роботи установи. Зокрема, успішно було втілено важливий проект Українського інституту та Британської Ради Двосторонній культурний сезон Україна-Британія, підготовка якого велася фактично з 2020 року. Сезон представив Україну на топових культурних майданчиках Британії і, що важливо, зробив більш зрозумілою британському суспільству країну, яку їхня держава активно і послідовно підтримує в опорі російському агресору. Під час проєкту було реалізовано низку

мистецьких заходів, дискусій, форумів, кінопоказів, перформансів та виставок, музичних та літературних заходів. [34]

Важливим стала реалізація довготривалого комплексного проекту Printemps Ukrainien / Українська Весна в Парижі під кураторством Ольги Сагайдак. Проект увібрав у себе десятки різнопланових подій, головною метою яких була подальша довгострокова співпраця після завершення проекту: лекції, дискусії, кінопокази, концерти, перформанси, три виставки сучасного українського мистецтва. Особлива увага була приділена організації нетворкінгових зустрічей між представниками культурної сфери України та Франції в різних галузях, таких як музейна справа, пам'яткоохоронна діяльність, кураторство сучасного мистецтва, журналістика, освіта в галузі культури та книжкова сфера. [10]

Ще одним масштабним і знаковим проектом, яким команда Українського інституту завершила 2022 рік, став концерт «Notes from Ukraine», присвячений 100-річному ювілею виступу Української республіканської капели у США та американської прем'єри української колядки «Щедрик», відомої у світі «Carol of the Bells», який відбувся в Карнегі-хол у Нью-Йорку. Концерт об'єднав українських виконавців, у тому числі київський дитячий хор «Щедрик», який проводив репетиції у бомбосховищах. Під час концерту було проведено акцію - у величезному залі несподівано згасало світло, що мало показати глядачам в яких надскладних умови живуть мільйони українців. Брендівість зазначеного твору змогла привернути до України додаткову увагу, зокрема виконання колядки на Центральному вокзалі Нью-Йорка мало рекордні мільйонні перегляди в соціальних мережах США. Більше 150 згадок в медіа в Україні, а великі інтерв'ю виходили у найбільших онлайн виданнях. Відео з виконанням «Щедрика» заповнило англomовні та українські соціальні мережі, відтак налічується більше 200 згадок у національних медіа США. [25 с. 46]

Також, діяльність Українського інституту відбувалася в секторі кіно. Завдяки участі у міжнародних кінозаходах, українські продюсери змогли

домовитися про співпрацю з закордонними партнерами щодо завершення виробництва українських стрічок, їхньої промоції та дистрибуції.

Український інститут активно задіявав представників української музичної індустрії, сприяв в їх участі у провідних міжнародних фестивалях. Зокрема, Україна стала учасником однієї з найбільших музичній подій Extra Sound, загалом взяла участь в понад семи фестивалях.

В секторі візуального мистецтва вітчизняні ілюстратори брали участь в програмах (Visualise), відеопрограмах, кураторських програмах (Verein K, Австрія), фестивалях, конференціях, дискусіях, книжкових ярмарках (I Never Read, Швейцарія), створювали анімовані проєкції (Culture night Vilnius, проєкція робіт Марії Примаченко в Окланді та Сан-Франциско, США), каталоги і виставки (зокрема, про митців Києва періоду перебудови-перших років незалежності).

Враховуючи викладене, варто зазначити, що діяльність Українського інституту відбувалася в умовах фактичної відсутності фінансування. Команда інституції провела надскладну роботу для залучення до реалізації мистецьких проєктів іноземних донорських інституцій. Системна робота з виконання програмних задач під час війни сприяла залученню фінансової підтримки на загальну суму понад 75,937 млн грн.. [25, с.10] Завдяки зібраним коштам відбулася реалізація за кордоном десятків заходів, стала можливою участь українських митців у міжнародних подіях, було проведено інформаційні-комунікаційні кампанії, наукові та публічні програми за кодоном.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що системна, наповнена відповідним змістом культурна дипломатія, здійснювана Українським інститутом, яка провадиться в різноманітних форматах, стала додатковим підсиленням політичних меседжів, дієвим інструментом донесення правдивої інформації про Україну та російську агресію. Крім того, деякі проєкти Українського інституту стали для закордонної аудиторії каталізатором для більш

глибокого розуміння самої України, її культурного різноманіття і автономного історичного творення від Росії. Водночас, широкомасштабна війна сприяла просуванню української культурної дипломатії, її широкому представленню у визнаних у світі культурних форматах (таких як театри, кінофестивалі класу А, музеї, лекції у провідних університетах тощо), які раніше не були доступними для українського контенту. Яскравою ілюстрацією зазначеному є курс лекцій американського письменника і історика Тімоті Снайдера «The Making of Modern Ukraine» в Єльському університеті про становлення сучасної суб'єктної України через наріжні події європейської історії, який прослухало більше мільйона осіб. [51]

3.2 Інформаційна війна, спроба зміни інформаційних наративів щодо України

Культурна дипломатія – форма публічної дипломатії та ефективний інструмент "м'якої сили", спрямований на спільний обмін ідеями, інформацією, творами мистецтва та іншими культурними складовими між державами і народами з метою підсилення взаєморозуміння. Ця форма дипломатії ставить перед собою завдання впливати на характер і якість контактів з іншими країнами. Незважаючи на те, що культурну дипломатію часто недооцінюють, вона відіграє важливу роль у досягненні зовнішньополітичних цілей держави, а також може сприяти підтримці національної безпеки. Її сутність полягає в розумінні та поваги до культур та цінностей інших країн, а також у створенні позитивного іміджу та встановленні взаємовигідних зв'язків, що сприяють довірі та співпраці між народами. [36] У зазначеному підрозділі пропонується розглянути діяльність Українського інституту під час російської агресії у площині культурної-інформаційної безпекової складової, яка впливає на формування поведінкових та ментальних процесів у суспільстві.

Десятиліттями системно створювана російська пропаганда проти України, з викривленими і неправдивими наративами, яку було вкорінено в світовий

медійний простір, являє для іміджу нашої держави реальну загрозу. Одним із ключових завдань української держави на початку російської агресії у 2014 році було зламати існуючі антиукраїнські стереотипи і змістити фокус сприйняття світової спільноти з російських пропагандистських наративів на українські реалії.

Як вже зазначалося у першому розділі, з цією метою було розпочато інституційне будівництво культурної дипломатії в системі МЗС. З початком широкомасштабної агресії Український інститут частково взяв на себе виконання завдання із протистояння інформаційній війни. Зокрема, відповідно до компетенцій, площиною для цієї активності стала сфера культури у міжнародному вимірі, що значно розширило спектр діяльності культурної дипломатії від МЗС і Українського інституту.

24 лютого Інститут створив та координував цілодобовий інформаційний хаб, що впродовж півтора місяця виконував моніторинг та переклад оперативних новин про перебіг повномасштабного вторгнення РФ в Україну. За запитом МЗС було створено шість аналітичних довідок англійською мовою про стан напрямків бойових дій, ключові звернення представників української влади, санкції проти РФ. Протягом лютого-квітня соціальні мережі Facebook та Instagram, а також офіційний сайт України Ukraine.ua працювали в цілодобовому режимі. За цей період аудиторія зросла з 58 до 208 тис. осіб у Facebook, з 128 до 876 тисяч осіб в Instagram. Завдяки використанню різноманітних інформаційних каналів, включаючи засоби масової інформації, соціальні мережі та веб-платформи, відбувалося поширення верифікованої інформації про події в Україні.

27 лютого Український інститут звернувся із закликом до понад 300 іноземних культурних та академічних інституцій припинити культурну співпрацю з Росією. [7, 38] Кампанія продовжувалася протягом року, через дипломатичні установи України велися ґрунтовні перемовини з десятками інституцій про вилучення російського культурного продукту з програм міжнародних культурних заходів, наголошувалося на неможливості виконання

українських і російських творів на одному заході, організації спільних подій. Серед безумовних перемог можна назвати Каннський кінофестиваль, Шеффілдський фестиваль документального кіно, Стамбульський міжнародний музичний фестиваль, Краківський музей сучасного мистецтва, Kunstpalast у Кельні, Medienboard Berlin Brandenburg, Кельнська філармонія, оперний театр La Monnaie у Брюсселі, Сараєвський міжнародний кінофестиваль, міжнародні художні резиденції та організатори гастрольних проєктів від Швеції до Австралії.

На сьогодні актуальною залишається дискусія щодо «хороших росіян», однак системна позиція української культури, виступ одним фронтом проти російської культурної дипломатії стали реальною загрозою для так званої «великої російської культури». Україна змогла похитнути віру в наратив «мистецтво поза політикою»

Окрему увагу слід приділити масштабній кампанії, покликаний зупинити культурну співпрацю українських артистів з Росією, 28 лютого 2022 року було оприлюднено документ «Що не так з мистецтвом «за мир»? Пам'ятка для українських артистів за кордоном» із закликом про призупинення співпраці з росією до повного виведення російських військ з України, в тому числі тимчасово окупованих частин Донецької та Луганської областей та Криму, і притягнення Росії до відповідальності за воєнні злочини проти українського народу. 4 квітня до даного заклику приєдналися Міністерство культури та інформаційної політики України та Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти. [36]

Як відомо, інформаційна політика Росії спрямована на поширення вигідних Кремлю геополітичних наративів, підтримання зв'язку із росіянами та симпатиками за кордоном, та створення засобами культури, як правило, хибних уявлень про об'єкт пропаганди. Географія пропагандистської діяльності росії сягає усієї земної кулі. Наприклад, Африканський центр дослідження зібрав деякі російські інформаційні операції в Африці за три роки (дискредитація суду

в Кенії, закладення основ для військових переворотів у Малі та Нігері, сприяння ксенофобії в Південній Африці та втручання щонайменше у чотири виборчих процеси). [42] Близький Схід, Латинська Америка, десятирічна дезінформація в США. Наслідки російської пропаганди є збитками в державній, соціальній і економічній сферах. [41, 47, 48, 49]

Однією з інституцій, на яку покладено завдання з досягнення пропагандистських цілей, є фонд «Русский мир».

Враховуючи масштабність діяльності Росії, зокрема фінансову складову, спрямовану на підтримку російського культурного продукту за кордоном, для Українського інституту залучення до протидії інформаційній пропаганді було свого роду викликом. Зі свого боку, Український інститут здійснив спробу вибудувати системний підхід до протидії інформаційній агресії. Командою установи спільно з дослідницькою агенцією MZ Hub. було створено, на мою думку, успішний двомовний проект «Дослідження інституцій культурної дипломатії Російської Федерації», який складається з аналітичних записок, присвячених трьом стовпам російської пропаганди: «Російський прапор буде там, де є російська мова: Фонд «Русский мир»; «Спочатку рублі, тоді гармати: Фонд підтримки публічної дипломатії ім. О. М. Горчакова»; «Росспівробітництво: нестерпна жорсткість «м'якої сили»». Кожне дослідження детально аналізує та подає інформацію про діяльність зазначених організацій, які працюють під жорстким контролем та координацією уряду рф. Дослідження оперують публічно доступною інформацією про провідників фондів, ідеологічні засади та фінансову звітність. Всі три інституції є провладними і фінансуються за рахунок держави, було досліджено основні заходи фондів, розподіл грантових коштів на проекти у сфері публічної дипломатії, проаналізовано основні наративи після початку повномасштабної російсько-української війни 24 лютого 2022 року.

Вивчені матеріали підводять до висновку, що Україна, яка довгий час не провадила політику публічної дипломатії, зокрема її складової культурної

дипломатії, до 2014 року програвала інформаційну війну з РФ. Вплив Росії на теренах сучасних тимчасово окупованих територіях України, зокрема робота із «співвітчизниками», агресивне поширення російського культурного впливу, насадження псевдоісторії про братні народи, створення міфу про «русофобію» і неспроможність чи небажання української держави протистояти цій діяльності призвели до формування «п'ятої колони» російських симпатиків в Україні.

Водночас, аналогічний інформаційний наратив про Україну Росія поширювала у світі. А так звана концепція «руського міра», яка нівелювала інформацію про Україну як незалежну і суверенну державу, багато десятиліть поспіль здійснювала успішну російську експансію у світі. Враховуючи, що зазначені фонди мають розгалужену географію, вони активно поширюють свою діяльність на колишніх громадян СРСР, які опинилися за кордоном. Для поширення консервативних елементів російської культури зі спільними ностальгічними вкрапленнями про СРСР активно задіюється різноманітний інформаційний інструментарій: інформаційний портал, телерадіокомпанія, часопис тощо). [26, с.2] З огляду на статистику відвідування, інформаційний портал відвідує від 1,5 до 1.6 млн унікальних відвідувачів порталу щороку з понад 190 країн світу. Водночас, варто зазначити, що початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, користувачами сайту майже винятково є російські громадяни. [26, с.28] Такі зміни в статистиці говорять про досить успішний антипропагандистський опір України.

Одним із перспективних, на мою думку, з можливістю до трансформації проєктом, який має шанси до пролонгації в діяльності й комунікаціях Українського інституту є проєкт, присвячений деколонізації української культури, який втілюється публічній програмі українського павільйону на Венеційській бієнале 2022. Упродовж кількох місяців під кураторством креативної директорки установи Тетяни Філевської було проведено понад 30 годин дискусій, лекцій і виступів за участі 40 експертів із 15 країн, метою яких було проведення дослідження ролі мистецтва під час війни, зв'язку деколонізації

і мистецтва. Учасниками заходу стали представники країни Європи, з якими Україна має формувати спільний деколоніальний наратив. [2]

Також, антипропагандистським продуктом Українського інституту стала вибірка статей і матеріалів, в яких зарубіжні та українські автори наводять причинно-наслідкові зв'язки, що призвели до широкомасштабної агресії, серед іншого йдеться про вплив культурної дипломатії Росії. Зазначені роботи є авторитетним внеском у дискусію на міжнародному рівні про необхідність насадження культурного діалогу між Україною й Росією; про спільну відповідальність громадян Росії за спричинену агресію; про неприпустимість у сучасному світі надалі оперувати застарілими стереотипами та колоніальною ієрархією, які спотворюють сприйняття України у світі. [3]

Отже, для протистояння сильному натиску російської пропаганди, яка вкорінилася в світовий медійний простір, Україна розширює спектр діяльності культурної дипломатії і активно використовує свою культурну спадщину, мову, літературу, музику, кіно та інші форми мистецтва для підсилення своєї ідентичності та протиставлення російській культурній домінанті. Ці заходи спрямовані на забезпечення інформаційної незалежності, захист національних інтересів та протидію російській дезінформації та пропаганді.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що діяльність Українського інституту, невеликої за потужністю і ресурсами молодшої державної установи, яка активно працює на полі інформаційної війни з Росією, є доволі успішною. Незважаючи на відсутність достатнього фінансування адміністративного ресурсу, наявності небезпеки, Український інститут справився з російською інформаційною агресією в умовах повномасштабного російського вторгнення. Однак, Український інститут досі потребує підтримки і розвитку, зокрема аналітично-інформаційної складової як окремого напрямку діяльності.

ВИСНОВКИ

- Проаналізувати теоретичні засади культурної дипломатії;
- Висвітлити історичний аспект становлення культурної дипломатії;
- Охарактеризувати культурну дипломатію як засіб забезпечення національної безпеки незалежної України в умовах кризи;
- Проаналізувати діяльність Державної установи «Український інститут» в умовах пандемії COVID-19 та російсько-української війни в період 2022 року.

У ході проведеного дослідження відповідно до висунутих завдань автором було:

- Проаналізовано теоретичні засади культурної дипломатії. Культурна дипломатія є ефективним інструментом зміцнення відносин між країнами, вирішення конфліктів, сприяння миру та стабільності у світі. Вона виступає містком взаєморозуміння між державами, сприяє побудові партнерства, розумінню та співпраці на основі культурних цінностей та інтересів. Використовуючи "м'яку силу", відіграє важливу роль у зміцненні впливу держави, сприянні співпраці та вирішуванні проблеми шляхом неконфронтаційних методів.
- Висвітлено історичний аспект становлення культурної дипломатії. Першим прецедентом використання національного культурного фактору було створенням на початку XX століття гастрольного туру Капели Кошиця, який шляхом просування національного культурного фактору будував позитивний імідж і долав стереотипи щодо УНР, перевершуючи офіційну дипломатію свого часу. Відтак, період з 1917 по 1918 рік, став фундаментальним у становленні сучасної української культурної дипломатії. В сучасній епосі культурна дипломатія

підтримала та розвинула цей історичний досвід, відображаючи його значення та досягаючи успіху.

- Охарактеризовано культурну дипломатію як засіб забезпечення національної безпеки незалежної України в умовах кризи Використовуючи набутий досвід, протягом світової пандемії Covid-19 та 2022 року, під час повномасштабної російської агресії, системна та змістовна культурна дипломатія, що здійснюється Українським інститутом у різних форматах, стала додатковим підсиленням культурних, політичних повідомлень та ефективним інструментом для поширення правдивої інформації про Україну та російську агресію.

- Показано діяльність Державної установи «Український інститут» в умовах пандемії COVID-19 та російсько-української війни в період 2022 року. Деякі проєкти Українського інституту стали каталізаторами для глибшого розуміння України, її культурного різноманіття та автономного історичного розвитку від Росії серед зарубіжної аудиторії. Незважаючи на недостатнє фінансування, а також обмежені ресурсні можливості як молодій державній установі, Український інститут успішно протистояв викликам в обох кризових обставинах, зокрема пандемії Covid-19 та від початку повномасштабного вторгнення Росії.

Тож мету роботи досягнуто, а її завдання реалізовано у повному обсязі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. В епіцентрі уваги: підсумки 2022 року в культурній дипломатії. LB.ua : веб-сайт. URL: https://lb.ua/culture/2022/12/30/540637_epitsentri_uvagi_pidsumki_2022_r_oku.html (дата звернення: 19.05.2023)
2. Деколонізація мистецтва. За межами очевидного. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://ui.org.ua/>. (дата звернення: 17.05.2023)
3. Деколонізація. Підбірка статей та матеріалів. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://ui.org.ua/sectors/decolonization-selected-articles/> (дата звернення: 19.05.2023)
4. Дети-сироты из Донбасса и с Украины могут стать россиянами по упрощенной процедуре. Русский мир : веб-сайт. URL: <https://ruskiymir.ru/news/301467/> (дата звернення: 17.05.2023)
5. Деякі питання функціонування державної установи “Український інститут” : Постанова від 05 чер. 2019 р. № 471. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-uvannya-derzhavnoyi-ustanovi-ukrayinskij-institut> (дата звернення: 05.05.2023)
6. Жуковський О. Вспомини часів епохи Великої Східної Революції початка 1917–19 рр. (Із окопів до Тюрми). Записна книжечка. 1919 р. Упорядник: Павло Гай-Нижник. Київ, 2018. 274 с.
7. Заклик українського інституту щодо призупинення співпраці з росією і популяризації російського мистецтва. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://ui.org.ua/news/stop-cooperation-with-russia/> (дата звернення: 19.05.2023)
8. Звіт Українського Інституту 2020 р. URL: https://report2020.ui.org.ua/?_gl=1*34bjua*_ga*MTM1MjIxMTk4NC4xNjc4ODgxNTky*_ga_S6LJ3F6YRV*MTY4NDg0MTI2Mi4xOS4xLjE2ODQ4NDIwODQuMC4wLjA.*_ga_2DEMxJXE3L*MTY4NDg0MTI2NS4xNS

[4xLjE2ODQ4NDIwODQuMC4wLjA.& ga=2.144326524.813590293.1684841265-1352211984.1678881592](https://core.ac.uk/download/pdf/153580597.pdf) (дата звернення: 05.05.2023)

9. Коць М. Авраменко Василь Кирилович. *Східноєвропейський Національний Університет*. URL:

<https://core.ac.uk/download/pdf/153580597.pdf> (дата звернення: 29.04.2023)

10. Культура в часі війни: дипломатичний фронт. Інститут стратегії культури : веб-сайт. URL: <https://isc.lviv.ua/dyplomatiia-v-chasi-vijny/> (дата звернення: 02.05.2023)

11. Культурна дипломатія: навч. посібник / за заг. ред. І.Б. Матяш, В.М. Матвієнка; інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин. Київ: ДП «ГДП», 2021. 252 с.

12. Матяш І. Доля «Дипломатичної історії України» французького українця Євгена Слабченка. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Matiash_Iryna/Dolia_Dyplomatychnoi_istorii_Ukrainy_frantsuzkoho_ukraintsia_Yevhena_Slabchenka.pdf (дата звернення: 02.05.2023)

13. Ми відповідаємо перед своїм народом: Заява Виконавчої Ради Українського ПЕН щодо спільних подій з російськими учасниками. Український PEN : веб-сайт. URL: <https://pen.org.ua/my-vidpovidayemo-pered-svoyim-narodom-zayava-vykonavchoyi-rady-ukrayinskoho-pen-scschodo-spilnykh-podij-z-rosijskymu-uchasnykamu> (дата звернення: 19.05.2023)

14. Минобороны России сократило военную активность на Киевском и Черниговском направлениях. Російське агентство RT : веб-сайт. URL: <https://russian.rt.com/ussr/news/982857-minoborony-rossii-sokraschenie-voennaya-aktivnost> (дата звернення: 17.05.2023)

15. Пересунько Т. Культурна дипломатія Симона Петлюри. «Щедрик» проти «руського мира. Місія капели Олександра Кошиця (1919–1924). URL: https://www.academia.edu/44838663/Культурна_дипломатія_Симона_Петлюри_Щедрик_проти_руського_мира_Місія_Капелі_Олександра_Кошиця_1919_1924 (дата звернення: 26.04.2023)
16. Пересунько Т., Гладка К., Гончар М., Козак Т., Троскот. Інструменти протидії. Український журнал. 2016. № 8. С. 12-15 URL: http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_2016_08.pdf (дата звернення: 02.05.2023)
17. Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України: зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. О. П. Розумної, Т. В. Черненко – К. : НІСД, 2016. – 92 с. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 5). https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-10/kult_dyp-cd7f1.pdf (дата звернення: 26.04.2023)
18. Про затвердження нової редакції Статуту державної установи «Український інститут» : Наказ від 27 січ. 2021 р. № 29. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/ukrayinskyj-institut_statut_nova-redakciya-2021-1.pdf. (дата звернення: 19.05.2023)
19. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації заходів і проектів Українського інституту : від 05 чер. 2019 р. № 51. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-vikoristannya-koshtiv-peredbachenih-u-derzhavnomu-byudzheti-dlya-realizaciyi-zahodiv-i-proektiv-ukrayinskogo-institutu-i050619> (дата звернення: 05.05.2023)
20. Про Міністерство закордонних справ України. Історія. URL: <https://mfa.gov.ua/pro-ministerstvo/istoriya> (дата звернення: 23.04.2023)

21. Про утворення державної установи «Український інститут» : Розпорядження від 21 червня 2017 р. № 430-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250094619> (дата звернення: 05.05.2023)
22. Проєкт "Programme Illuminate". Програма для книжкових ілюстраторів Illuminate. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://report2020.ui.org.ua/projects/programme-illuminate> (дата звернення: 16.05.2023)
23. Проєкт "Ukraine Everywhere". Український інститут : веб-сайт. URL: <https://report2020.ui.org.ua/projects/ukraine-everywhere> (дата звернення: 16.05.2023)
24. Ржевська, Н.Ф. Культурна дипломатія України: сучасний стан та перспективи // Міжнародні відносини. 2018. № 18-19. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3377 (дата звернення: 29.04.2023)
25. Річний звіт 2022. Український інститут. URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/report-ui_2022.pdf (дата звернення: 19.05.2023)
26. Російський прапор буде там, де є російська мова: Фонд "Русский мир" : Аналітична записка. С. 28 URL: https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/fond_russkyj-myr_analitychna-zapyska_-2-chastyna.pdf (дата звернення: 17.05.2023)
27. Россия обвинила Украину в блокировке в связи с Рамблером. Російське агентство RT : веб-сайт. URL: <https://russian.rt.com/ussr/news/981264-rossiya-ukraina-blokirovka>. (дата звернення: 17.05.2023)
28. Стратегія House of Europe. House of Europe : веб-сайт. URL: <https://houseofeurope.org.ua/our-strategy> (дата звернення: 15.05.2023)

29. Стратегія Українського інституту на 2020-2024 роки.
URL: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/strategy-ukrainian-institute-3.pdf> (дата звернення: 5.05.2023)
30. Указ президента Российской Федерации о создании фонда «Русский мир». Русский мир : веб-сайт. URL: <https://russkiymir.ru/fund/the-decree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russian-world.php> (дата звернення: 17.05.2023)
31. Україна у фокусі Единбурзького міжнародного культурного саміту. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://ui.org.ua/sectors/projects/edinburgh-international-culture-summit/> (дата звернення: 18.05.2023)
32. Український інститут (при МЗС України). Генеральне консульство України в Гамбурзі : веб-сайт. URL: <https://hamburg.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/spivrobitnictvo-u-sferi-kulturi/ukrayinskij-institut-pri-mzs-ukrayini> (дата звернення: 07.05.2023)
33. Український інститут та проект Yizhakultura створюють презентаційне видання кулінарної дипломатії України. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://ui.org.ua/sectors/ukrayinskyj-institut-ta-proyekt-yizhakultura-stvoryat-prezentacziyne-vydannya-kulinaranoi-diplomatiyi-ukrayiny/> (дата звернення: 29.04.2023)
34. Український сезон у Великій Британії і Ірландії. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://ukuaseason.org/ua/> (дата звернення: 15.05.2023)
35. Черненко Т. В. Стан впровадження публічної дипломатії як складової системи стратегічних комунікацій. Центр безпекових досліджень. С. 2. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/az-publiczna-diplomatiya_chernenko_20122021.pdf (дата звернення: 6.05.2023)

36. Що не так з мистецтвом «за мир»? Пам'ятка для українських артистів за кордоном. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://ui.org.ua/news/whats-wrong-with-art-for-peace/>. (дата звернення: 18.05.2023)
37. Barghoorn, F.C. The Soviet Cultural Offensive: The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton: Princeton University Press. 1960. 362 p.
38. Call to Academic Institutions to suspend cooperation with Russia. Український інститут : веб-сайт. URL: <https://ui.org.ua/en/news-en/call-to-academic-institutions/> (дата звернення: 19.05.2023)
39. Extra Sound: Українські музиканти на фестивалі-шоукейсі Waves Vienna Український інститут : веб-сайт. URL: <https://report2020.ui.org.ua/projects/extra-sound-waves-vienna> (дата звернення: 15.05.2023)
40. Gerasimov Doctrine. PoliticoMagazine : веб-сай. URL: <https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538/> (дата звернення: 17.05.2023)
41. How Russia is winning the Mideas information war. DW : веб-сайт. URL: <https://www.dw.com/en/russia-is-winning-the-information-war-in-the-middle-east/a-62900269> (дата звернення: 17.05.2023)
42. Mapping Disinformation in Africa. Africa centre for strategic studies : веб-сайт. URL: <https://africacenter.org/spotlight/mapping-disinformation-in-africa/> (дата звернення: 17.05.2023)
43. McGray, D. Japan's Gross National Cool. URL: <https://web.archive.org/web/20121216061649/http://www.douglasmcgray.com/cool-japan.html> (дата звернення: 20.04.2023)

44. Nye, J. Public Diplomacy and Soft Power. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008. vol. 616, no. 1, pp. 94 - 109.
45. Nye, J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Perseus Publishing. 2004.
46. PEN Ukraine: наша позиція - уникати подій за участю росіян. ЧТИМО : веб-сайт. URL: <https://chytomo.com/pen-ukraine-nasha-pozytsiia-ynykaty-podij-za-uchasti-rosiian/> (дата звернення: 19.05.2023)
47. Russia Has Taken Over Spanish-Language Airwaves on Ukraine. FP : веб-сайт. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/02/09/russia-spanish-ukraine-media/> (дата звернення: 17.05.2023)
48. Russian Fake News is Not New: Soviet AIDS Propaganda Cost Countless Lives. The Guardian : веб-сайт. URL: <https://www.theguardian.com/science/blog/2017/jun/14/russian-fake-news-is-not-new-soviet-aids-propaganda-cost-countless-lives> (дата звернення: 17.05.2023)
49. Russia's Covid Vaccine Disinformation. The New York Times : веб-сайт. URL: <https://www.nytimes.com/2021/02/05/technology/russia-covid-vaccine-disinformation.html> (дата звернення: 17.05.2023)
50. The Rape of Ukraine. Kyiv Post : веб-сайт. URL: <https://archive.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/the-rape-of-ukraine.html> (дата звернення: 17.05.2023)
51. Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. YouNube : веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/playlist?list=PLh9mgdi4rNewfxO7LhBoz_1Mx1MaO6sw (дата звернення: 17.05.2023)
52. Ukraine.ua : веб-сайт. URL: <https://ukraine.ua/> (дата звернення: 17.05.2023)

53. WAR.Ukraine. Ukraine.ua : веб-сайт. URL:
<https://war.ukraine.ua/>. (дата звернення: 17.05.2023)